

Vluchtelingenbeleid in de 19de en 20ste eeuw, een terugblik

FRANK CAESTECKER¹

Doctor in de Geschiedenis – Universiteit Gent

WARD ADRIAENS

Directeur Kazerne Dossin – Mechelen

Dit themanummer biedt een overzicht van de stand van het onderzoek naar België als asieland. In de jaren tachtig kende het historisch migratieonderzoek in België een voorzichtige start. De eerste onderzoeken naar de geschiedenis van de Belgische immigratiesamenleving behoorden vooral tot de politieke historiografie. Het onderzoek profileerde zich rond twee assen: de politieke strijd binnen de immigrantengemeenschappen en het vreemdelingenbeleid. Politieke vluchtelingen figureerden prominent in dit onderzoek. Ook het vluchtelingenbeleid zoals de Belgische centrale autoriteiten het vorm gaven kreeg uitgebreid aandacht (Caestecker, 2001). Dit themanummer presenteert recente onderzoeksresultaten en integreert deze inzichten in een langetermijnoverzicht van het vluchtelingenbeleid. In het laatste decennium heeft het historisch migratieonderzoek zich verbreed: arbeidsmigranten zijn sterker in het vizier van historici gekomen en niet enkel de politieke, maar ook de sociale en culturele dimensie van migratie werd onderwerp van historische analyses. Bij de historische analyse van het vreemdelingenbeleid werd meer aandacht besteed aan de uitvoering van het beleid. Niet enkel de wetgever en de centrale uitvoerende macht, maar ook lokale, politionele en gerechtelijke autoriteiten en de migranten zelf kregen binnen het beleid hun plaats. De éézijdige focus op de uitvoerende macht van het oudere onderzoek, een top-downbenadering werd hiermee genuanceerd.

Deze bundel volgt een chronologisch verloop. Het artikel van Idesbald Goddeeris start in 1830 en schetst hoe vervolgte politieke activisten doorheen de negentiende eeuw onthaald werden. Drie overzichtsartikelen (Frank Caestecker, Anne Morelli en Dirk Vanheule) bedden het vluchtelingenbeleid in in haar brede maatschappelijke context gedurende een langetermijnperiode. De tijdsperioden worden afgebakend door de beide wereldoorlogen. Zoals blijkt uit deze bundel hebben de maatschappelijke

¹ Voor correspondentie in verband met dit artikel, gelieve contact op te nemen met Frank Caestecker, e-mail: frank.caestecker@ugent.be of met Ward Adriaens, e-mail: jmdv@cicb.be

ontwikkelingen als gevolg van deze beide oorlogen geen koerszwenking van het beleid veroorzaakt, maar wel tendensen versneld. Na de Eerste Wereldoorlog wordt het Belgische vreemdelingenbeleid op een nieuwe protectionistische leest geschoeid, terwijl kort na de Tweede Wereldoorlog het Belgische vluchtelingenbeleid zich kon ontplooien binnen een internationaal vluchtelingenregime. De beide oorlogen zijn geen breukmomenten, maar katalysatoren of versnellingsmomenten. In deze bundel zijn ook twee casestudies opgenomen. Gertjan Desmet en Lieselotte Luyckx bieden respectievelijk voor de tussenoorlogse en de naoorlogse periode gedetailleerd inzicht in hoe het vluchtelingenbeleid *in concreto* vorm kreeg. Hun diepgaande analyse van hoe respectievelijk Duitse communisten en Sovjet *Displaced Persons* moeizaam in België als vluchtelingen werden (h)erkend zijn voorbeelden van innovatief onderzoek van een nieuwe generatie historici. Een arbeidsintensief historisch onderzoek dat de mechanismen van vlucht, immigratie en beleid kan blootleggen.

1. CONCEPTUELE VERWARRING: WIL DE ECHTE VLUCHTELING OPSTAAN?

Het onderscheid tussen vluchtelingen en (economische) migranten is een onderscheid dat op beleidsvlak ingrijpende gevolgen kan hebben. Vandaag de dag is het voor de immigranten waartegen de Europese Unie zich tot een fort Europa heeft uitgebouwd van cruciaal belang of ze als vluchtelingen worden (h)erkend. De vluchteling die de Europese staatsgrens heeft bereikt en als dusdanig wordt (h)erkend kan rekenen op bescherming in Europa (België).

Deze politieke keuze voor het werken met een geprivilegieerde administratieve categorie vluchteling steunt op het erkennen van een dichotomie in de migratiebewegingen. Migraties die uitgelokt worden door economische oorzaken enerzijds en anderzijds vluchtbewegingen waaraan sociopolitieke oorzaken ten grondslag liggen. Deze dichotomie gaat ervan uit dat vluchtelingen noodgedwongen emigreren, terwijl (economische) migranten vrijwillig kiezen voor emigratie. Zo zou de migratie van vluchtelingen – hun vlucht – gekenmerkt zijn door een reactief karakter, terwijl (economische) migranten veel proactiever hun migratie kunnen organiseren.

In welke mate beantwoordt dit politiek onderscheid aan een sociale realiteit? Het wetenschappelijk onderzoek, maar ook de alledaagse ervaring in de

asielinstanties wijst erop dat het trekken van een duidelijke scheidingslijn problematisch is. Het onderscheid vluchteling en migrant dat in het wetenschappelijk onderzoek wordt gehanteerd verwijst in de regel veelal naar een glijdende schaal, waarbij de migratiebewegingen tussen beide extremen worden gelokaliseerd. Bij wijlen hanteren onderzoekers het concept uitgedrevenen om de reactieve en gedwongen vlucht aan te geven en situeren ze vluchtelingen dan iets dichter bij de vrijwillige en proactieve migranten. Deze poging om het woordgebruik te optimaliseren geeft aan hoe moeilijk het is om individuele migranten éénduidig in een bepaalde categorie onder te brengen (Zolberg, Suhrke, & Aguayo, 1992; Penninx & Selier, 1992).

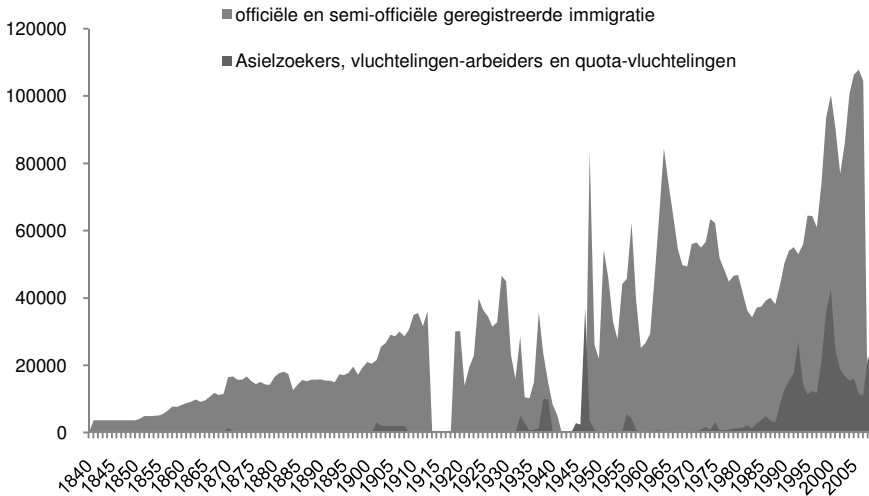
De politieke categorie vluchtelingen laat veel minder ambiguïteit toe. Een beleidscategorie hoort werkzaam en dan ook éénduidig te zijn. De veranderende definities van vluchteling die de Belgische overheid hanteerde en die in deze bundel aan bod komen, wijzen op het niet altijd overlappen van de sociale realiteit van vlucht en de politieke realiteit van het vluchtelingenbeleid. De negentiende-eeuwse immigrant die in België als vluchteling werd beschouwd was de politieke vluchteling die vocht tegen autocratie. Voor deze welgekomen, want gelijkgezinde vluchteling zette België als liberale staat haar deuren open. Vele vervolgte politieke activisten beantwoordden evenwel niet aan dit ideaaltype zoals Idesbald Goddeeris en Gertjan Desmet in hun bijdrage aangeven. Beide bijdragen wijzen op de vereiste van conformisme opdat deze activisten asiel zouden kunnen genieten. De Belgische overheid verkoos politieke vluchtelingen die hun waarden deelden. Indien vluchtelingen die de Belgische autoriteiten als subversief beschouwden asiel werd verleend, was het met tegenzin en voorwaardelijk. De vervolgdgen, die los van hun daden of ideeën geviseerd werden, waren vreemd aan de definitie van (politiek) vluchteling. De Joodse vluchtelingen van de jaren dertig waren het slachtoffer van een nieuwe vorm van vervolging die de moderne, administratief veel sterkere staat kon opleggen. Deze vervolgdgen werden slechts vluchtelingen met de Conventie van Genève van 1951, een mijlpaal in de geschiedenis van het Belgische en mondiale vluchtelingenbeleid. Ook de ideologische preselectie zou aan kracht inboeten met de Conventie van Genève, alhoewel de individuele erkenning steeds de mogelijkheid openhield om ongewenste vluchtelingen uit te sluiten.

2. SOORTEN VLUCHTELINGEN

De vluchtelingdefinities die door het beleid gehanteerd werden, weerspiegelden de sociologische realiteit van het vluchten niet altijd ten volle. Daarom hoort naast de politieke categorie vluchtelingen die het beleid hanteert steeds een sociologische categorie vluchtelingen gehanteerd te worden, ten einde de mate te evalueren waarin de officiële vluchtelingdefinitie alle vormen van gedwongen migratie kan herbergen. Aristide Zolberg (1989) definieert vluchtelingen als migranten die op de vlucht zijn voor gewelddadige conflicten en onverdraagbare levensomstandigheden. Hij onderscheidt daarbij drie types van vluchtelingen: activisten (die wegens hun politieke activiteiten vervolgd worden door de staat), slachtoffers (die zich in een gevechtszone bevinden of blootgesteld zijn aan het algemeen maatschappelijk geweld) en vervolgd (die behoren tot een sociale of culturele groep die het mikpunt van geweld wordt). Elk van deze drie vluchtelingentypes hebben zich in de recente geschiedenis in België aangeboden. Grafiek 1 biedt een kwantitatief overzicht van de immigratie naar België en het aandeel van vluchtelingen daarin.²

Zoals Idesbald Goddeeris aangeeft in zijn artikel over België in de negentiende eeuw werd de vluchteling toen vooral als vervolgd politieke activist beschouwd. Gertjan Desmet stelt deze politieke activisten centraal in zijn bijdrage over de jaren dertig van de twintigste eeuw. Deze politieke activist blijft aanwezig tot de dag van vandaag en fungeert nog steeds als dominant beeld van de vluchteling. Onder deze vervolgd activisten die zich in België aanboden kunnen we ook de duizenden religieuzen beschouwen die de *Kulturkampf* van Bismarck in het Duitse Keizerrijk, maar vooral de Franse scheiding van Kerk en Staat tijdens de Derde Republiek ontvluchtten. Een kwantitatief belangrijke vluchtelingengroep – de Franse vlucht betrof bijna 15.000 personen – die nog nauwelijks onderzocht is (Leplae, 2005, 246-249; Daniel, 1966-1967, 68-70).

² Voor het onderscheid tussen officiële en semiofficiële cijfers en de waarde van deze cijfers zie Caestecker (2010b; 2010c). Voor de cijfers van het aantal asielzoekers: Daniel (1966-1967, 59); Caestecker & Moore (2010, 237); Algemeen Rijksarchief (ARA), Ministerie van Justitie (MJ), 39C6; gegevens jaarverslagen Hoog Commissariaat voor de Vluchtelingen en Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen.

GRAFIEK 1: VLUCHTELINGEN EN IMMIGRANTEN NAAR BELGIË, 1840-2009

België heeft nauwelijks slachtoffers van niet-discriminerend geweld opgevangen. De Duits-Franse oorlog (1870) dreef mensen op de vlucht naar België. Eenmaal de oorlog voorbij, lijkt de terugkeer massaal geweest te zijn. Alhoewel deze oorlogsvluchtelingen nog nauwelijks werden onderzocht, lijkt het dat vooral inwoners van Frankrijk die gevlucht waren omwille van hun Duitse origine zich permanent in België vestigden.³ Tijdens de industriële oorlogen van de twintigste eeuw hadden Belgen zelf massaal bescherming nodig. Meer dan een miljoen Belgen vluchtten bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Een massa die getuigde van de schaalvergroting van het niet-discriminerend geweld in de twintigste eeuw (Amara, 2008; de Roodt, 2000). Ook de vijfduizend Spaanse kinderen die in de tweede helft van de jaren dertig in België een bescherming kregen tegen het oorlogsgeweld getuigden van deze grotere nood aan bescherming tegen oorlogsgeweld in wat Eric Hobsbawm "de gewelddadige twintigste eeuw" noemde (Eloy & Caestecker, 2007). De slachtoffers van de koloniale oorlogen, een integraal onderdeel van

³ Een steekproef van de individuele vreemdelingendossiers geopend in 1870 en 1871 (ARA, MJ, Openbare Veiligheid) geeft aan dat er van de ongeveer vijfduizend vreemdelingendossiers geopend tussen 19 juli 1870 en 10 mei 1871 er slechts een paar honderd dossiers bewaard bleven. De dossiers van vreemdelingen die niet langer in België verbleven werden stelselmatig vernietigd. Onder de bewaarde dossiers zijn er een tiental dossiers van Duitsers die in 1870 in Frankrijk woonden en waarvan er een aantal gehuwd waren met Franse burgers.

het geweld van de twintigste eeuw bereikten nauwelijks België. Slechts op het einde van de twintigste eeuw zal België bescherming verlenen aan een paar duizend oorlogsvluchtelingen: Kroaten, Bosniërs en Serviërs die het uiteenvallende Joegoslavië ontvluchtten.

Het laatste type vluchtelingen, de vervolgdgen, zal in grote getallen de vlucht nemen richting België. De joden uit Galicië en uit het Russisch-Joodse vestigingsgebied die op het einde van de negentiende eeuw massaal hun geboortestreek verlieten voor West-Europa en de Verenigde Staten werden in het historisch onderzoek lang als vluchtelingen beschouwd. Recent is door nauwgezet onderzoek naar de migratiedynamiek de zekerheid dat antisemitisme deze migratiestroom stuurde in vraag gesteld. Deze migratiestroom, zelfs van de Russische joden wordt in het onderzoek sterker als een economisch bepaalde migratie beschouwd (Klier, 1996). Een gering aantal van deze joodse emigranten vestigden zich in België. Voor duizenden was België slechts het transitland met de Antwerpse haven als ontschepingshaven richting nieuwe wereld (Feys & Caestecker, 2010). Slechts in de jaren dertig zal vlucht uitgelokt door antisemitisch geweld in het buurland Duitsland tot een hevige druk op de Belgische grenzen leiden.

3. DE VLUCHTELING EN HET VLUCHTELINGENBELEID

Centraal in deze bundel staan niet zozeer de vluchtelingen, maar eerder het beleid. Vluchtelingen maken echter ook mee het beleid. De top-downbenadering die in de geschiedschrijving van het vluchtelingenbeleid lang de bovenhand had, is recent aangevuld door een benadering die de vluchtelingen zelf sterker als actor in dit beleid ziet fungeren. Lieselotte Luyckx reconstrueert hun inbreng in het beleid via het plotse herverschuiven van de gerepatrieerde Sovjetburgers in hun Belgische vreemdelingendossier. Deze Sovjetburgers leken op papier uit België te zijn vertrokken. Hun vluchtelingenschap werd ontkend en zij moesten terug, maar uiteindelijk bleken ze niet weg geweest te zijn. Het vreemdelingendossier is een unieke bron die historici de kans geeft de implementatie van het beleid in het verleden genuanceerd te volgen. Hoe vluchtelingen zich verzetten – een cruciale factor in het begrijpen van vluchtelingenbeleid – vindt indirect en soms met enige vertraging zijn vertaling in deze administratieve dossiers.

Een bron die in het historisch onderzoek nog nauwelijks werd gebruikt, is het asiëldossier. Het vluchtverhaal dat ge(re)construeerd wordt in de

asielprocedure en terug te vinden is in het individuele asiendossier (voor de jaren vijftig veelal als onderdeel van het vreemdelingendossier) is een historische bron die het woord verleend aan de immigranten. Zoals de etnograaf Thomas Scheffer (2001) aangeeft, is de inzet van het vluchtelingenverhaal groot. Deze verhalen zijn dan ook een rijke, maar uiterst moeilijk te interpreteren bron bij de reconstructie van vlucht en vluchtelingenbeleid. Het bevragen van vluchtelingen als historische getuigen kan het historisch onderzoek sterk verrijken, maar ook hier is omzichtigheid geboden (De Wever & François, 2003). Om een breed inzicht te krijgen in het vluchtelingenbeleid kan het ook opportuun zijn de mensen in het werkveld (de uitvoeringsinstanties) sterker te betrekken in de analyse van het beleid. Michael Lipsky (1980), maar ook Alexis Spire (2008) met de "loketpolitiek" hebben immers duidelijk aangegeven dat *street-level bureaucracy* duidelijk haar stempel nalaat in het beleid.

4. HET VLUCHTELINGENBELEID EN (NATIONALE) BELANGEN

De wijzigingen in de door het beleid gehanteerde vluchtelingdefinities doorheen de negentiende en twintigste eeuw geven reeds aan dat het vluchtelingenbeleid niet enkel gevoed wordt door altruïstische en humanitaire impulsen. Het vluchtelingenbeleid was steeds een compromis tussen eigenbelang en humanitaire waarden.

Zelfs de religieuze vlucht uit Frankrijk in het begin van de twintigste eeuw – een interne migratie voor de rooms-katholieke kerk – riep in België hevige weerstanden op. Niet alleen de Belgische katholieke regeringen, maar ook de Belgische katholieke hiërarchie wilden deze vlucht uit Frankrijk beperken ter vrijwaring van "nationale" belangen. De kosmopolitische katholieke kerk reguleerde deze vlucht naar Frankrijk rekening houdend met de Belgische kerkelijke belangen (Leplae, 2005; Daniel, 1966-1967).

In de twintigste eeuw zullen andere vluchtelingenstromen beduidend meer weerstanden oproepen. Michael Marrus wees erop dat in de negentiende eeuw vluchtelingen geen belangrijk (nationaal en internationaal) politiek probleem waren. Slechts in de twintigste eeuw zal dat het geval zijn. Hij weet dit vooral aan de versterkte capaciteiten van de staat, niet enkel van de vervolgende staten, maar ook van de liberale natiestaten. Deze bundel bestrijkt het vluchtelingenbeleid doorheen de negentiende en twintigste eeuw. Doorheen deze lange tijdsperiode zijn de nationale belangen die de staat

verdedigt gevoelig van aard veranderd. Het (h)erkennen van vluchtelingen was ook een kritiek op de vervolgende staat en kon bijgevolg wegen op het buitenlands beleid. Diplomatieke overwegingen speelden dan ook een rol in het beleid gedurende deze lange tijdsperiode. Voor de interne politieke orde speelde in de negentiende eeuw enkel het bewaken van de openbare orde een rol bij het immigratiebeleid. De negentiende-eeuwse Belgische staat was immers een prenationale staat, in de zin dat de politieke gemeenschap enkel een selectief deel van de Belgen verenigde. De Belgen zonder eigendommen (en de Belgische vrouwen) waren uitgesloten van deze politieke natie. Dit elitair politiek stelsel als een (mannelijke) aandeelhoudersvergadering verleende minimale burgerrechten. Immigranten tastten nauwelijks statelijk gewaarborgde rechten aan, waardoor de staat nauwelijks de migratie naar België hoorde te reguleren. Elkeen die op een legitieme manier in zijn levensonderhoud kon voorzien was welkom.

In de twintigste eeuw democratiseerde de Belgische staat tot een natiestaat. Een staat die de private belangen van alle Belgen, zoals die vertolkt werden door hun sociale en politieke organisaties ter harte hoorde te nemen. De democratisering van de Belgische staat in de twintigste eeuw introduceerde een collectieve sociale en culturele "bescherming" van de burgers. Dit politiek proces was gericht op het integreren van de inwoners van België in de ingebeelde Belgische gemeenschap dixit Benedict Anderson (1985). Deze "nationalisering" van de maatschappij maakte dat de twintigste-eeuwse staat een veel zwaardere reguleringsopdracht op zich nam.

Deze regulering van de maatschappij kende ook een uitsluitingsdimensie. De natiestaat schermde haar grenzen af door immigranten te weren, te verwijderen of te isoleren. Een regulering van economische immigratie moest vermijden dat economische migranten concurrenten werden die economische belangen van Belgen schaadden. Ook vreemden hoorden geweerd te worden vanuit de nood gevoeld binnen de politieke gemeenschap aan een homogene natie. Het toelatingsbeleid werd dan ook gevoed door een cultureel en/of raciaal protectionisme (Zolberg & Woon, 1999). Omwille van de hogere ambities van de staat werden de twintigste-eeuwse vluchtelingen, ook omdat hun aantal sterk was toegenomen, meer als een probleem gepercipieerd dan hun historische voorgangers. Zo moesten bijvoorbeeld ook vluchtelingen brood op de plank hebben en zij wekten in die zin als economische actoren dezelfde reacties op als economische migranten. Robert Miles en Diane Kay introduceerden dan ook de categorie vluchtelingenarbeiders om aan te geven dat vluchtelingen niet enkel een politieke categorie zijn, maar ook een economische inzet kunnen hebben (Miles & Kay, 1992, 181). Dat bleek vooral duidelijk in België in de tweede helft van de jaren

1940 toen meer dan twintigduizend vluchtelingen-arbeiders ingezet werden in de kolenslag. De overheid wilde hen, zeker op middellange termijn, enkel toegang verlenen tot de minst geëerde arbeidsmarktsegmenten.

Het dwingen van vluchtelingenstromen in het strakke keurslijf van het protectionistische, twintigste-eeuwse vreemdelingenbeleid leidde tot hoge kosten, niet enkel humanitair maar ook politiek. Gezien zij sterk gemotiveerde emigranten waren, fungeerden zij als stoorzenders voor internationale relaties, maar ook in de nationale politiek waren zij duidelijk een lastpost. Ondanks hun ongewenstheid vanuit de eng begrepen belangen van de natie staat beschouwden vluchtelingen dat zij geen weg terug hadden en zo bleven zij. Weinig genereuze groepen konden wijzen op de lakse staat met zijn ineffectief grensbeleid. Het genereuze deel van de publieke opinie kon zich rond hun blijvende aanwezigheid mobiliseren. Humanitaire (en liberale) waarden konden *in concreto* opgeroepen worden voor een clement beleid.

Deze humanitaire lobby stuurde het twintigste-eeuwse vluchtelingenbeleid voort. Politieke advocaten van de vluchtelingen stelden als erfgenamen van het negentiende-eeuwse liberalisme dat de liberale staat principieel bescherming hoorde te bieden aan de vluchteling als het slachtoffer van machtsmisbruik *par excellence*. De ontstaansgeschiedenis van het twintigste-eeuwse vluchtelingenbeleid wijst erop dat het vooral vorm kreeg als een pragmatische oplossing ter bescherming van het protectionistisch toelatingsbeleid van de natie staat. Een apart immigratiekanaal voor vluchtelingen verzekerde dat de druk op de dam die ongenode immigratie moest weren niet steeg tot een niveau dat het volledige vreemdelingenbeleid zou paralyseren. Een geprivilegieerde status voor vluchtelingen was het middel om een selectief immigratiebeleid te legitimeren en werkzaam te houden. Het Belgisch vluchtelingenbeleid fungeerde als een sluis in de dam van het protectionistische vreemdelingenbeleid (Hathaway, 1990).

Dit principe werd vastgelegd in vluchtelingenwetten zodat het verlenen van asiel als een mensenrecht een legale verplichting werd. België nam deze legale verplichting op zich omdat binnen Europa een internationale lastenverdeling werd afgesproken op basis van de notie van het eerste asielland. In de jaren dertig faalde deze internationale afspraak. Slechts na de Tweede Wereldoorlog zou deze lastenverdeling een blijvende realiteit worden. Vluchtelingenwetten boden geen zekerheid voor de bescherming van vluchtelingen, zeker niet als staatsinstellingen autonoom en zonder veel controle hun beleid konden uitstippelen. Bij wijlen werden wetteksten en internationale akkoorden tot een comfortabele façade waarachter zij die niet terugkonden de (h)erkenning als vluchtelingen geweigerd werden.

5. BELGIË EN DE WERELD VAN DE VLUCHTELINGEN

Deze bundel concentreert zich op het Belgische vluchtelingenbeleid, maar België is geen eiland. De oorzaken en de dynamiek van vluchtelingenstromen komen aan de hand van de internationale literatuur aan bod in deze bundel. Veranderingen in de wereldeconomie en geopolitieke veranderingen, maar ook het internationaal migratie- en vluchtelingenregime hebben ingrijpende gevolgen gehad op (het beheer van) de migratiestromen naar België en worden hier ook aangehaald. In andere fora werd het Belgische immigratie- en vluchtelingenbeleid comparatief benaderd, maar de specifieke methodologie van de vergelijkende benadering zorgt ervoor dat we in deze bundel deze resultaten nauwelijks bespreken. De vruchten van de comparatieve benadering zijn hier echter wel ingeslopen, gezien de belangrijkste elementen van de Belgische ontwikkelingen door een vergelijking met andere landen in het onderzoek sterker in het licht zijn komen te staan (Reiter, 1992; Caestecker, 2003; 2010a; Carlier, 1996; Caestecker & Moore, 2010). In dit overzicht krijgt het Belgische beleid *an sich* onze volle aandacht. Een nationale benadering die, zeker gezien migratie en vlucht een thema is dat de nationale grenzen overschrijdt, kan bekritiseerd worden. Het is ook wat uit de toon van het dominante historiografisch discours. De tot voor kort exclusief nationale benaderingen van het verleden worden nu verketterd door transnationale of globale benaderingen. Evenwel hebben deze nieuwe benaderingen alle belang bij nauwgezet lokaal/regionaal/nationaal/internationaal onderzoek. Transnationale of globale benaderingen zijn belangrijk, maar horen geen exclusiviteit op te eisen. De kijk op België in deze bundel is ook gekleurd door de transnationale expertise zodat het gehanteerde gezichtsveld ook breder is dan het nationale kader.

Dit themanummer kadert binnen een studiedag georganiseerd door vzw *Kazerne Dossin. Memoriaal, Museum en Documentatiecentrum over Holocaust en Mensenrechten*. De vzw *Kazerne Dossin* is in 2008 ontstaan uit het overleg tussen de Vlaamse Regering en het *Joods Museum van Deportatie en Verzet*, dat sinds 1996 in het voormalige *SS-Sammellager* in Mechelen een museum en documentatiecentrum over de vervolging van Joden en zigeuners in België en Noord-Frankrijk uitbaat. In overleg werd tot een inhoudelijke verbreding van het bestaande museum en

documentatiecentrum tot het thema Mensenrechten besloten. In dat kader organiseert de *Kazerne Dossin* een studiedag 'Het Belgische vluchtelingenbeleid, toen en nu' op 22 november 2010 in het Vredescentrum te Antwerpen. Deze studiedag wil inzicht bieden in het historisch belang van het recht op asiel als fundamenteel mensenrecht. Het uittekenen van de genese, groei en transformatie van het Belgisch vluchtelingenbeleid doorheen twee eeuwen geeft duidelijk de inzet aan van een genereus vluchtelingenbeleid dat de mensenrechten als leidraad hanteert. Wij willen hierbij de redactie van het *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* danken voor het openstellen van hun tijdschrift voor de referaten van deze studiedag. Ook de anonieme commentatoren van dit tijdschrift hebben met hun kritische commentaren bijgedragen tot de kwaliteit van deze artikelen.

AFKORTINGEN

ARA Algemeen Rijksarchief
MJ Ministerie van Justitie

BIBLIOGRAFIE

- AMARA (M.), *Des Belges à l'épreuve de l'Exil. Les réfugiés de la Première Guerre mondiale. France, Grande-Bretagne, Pays-Bas*, Bruxelles, 2008.
- ANDERSON (B.), *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, London, 1985.
- CAESTECKER (F.), "De geschiedenis van grensoverschrijdende migraties uit en in Vlaanderen, weinig grensverleggend onderzoek" in: J. VRANCKEN, C. TIMMERMAN, & K. VAN DER HEYDEN, *Komende generaties. Wat weten we (niet) over allochtonen in Vlaanderen?* Leuven, 2001, pp. 69-98.
- CAESTECKER (F.), "The transformation of Nineteenth-Century West European Expulsion Policy, 1880-1914" in: A. FAHRMEIER, O. FARON & P. WEIL (ed.), *Migration control in the North Atlantic World. The Evolution of State Practices in Europe and the United States from the French Revolution to the Inter-War Period*, New York/Oxford, 2003, pp. 120-136.
- CAESTECKER (F.), "Jewish Refugee Aid Organizations in Belgium and the Netherlands and the Flight from Nazi Germany, 1938-1940" in: S. HEIM, B. MEYER, & F.R. NICOSIA, *"Wer bleibt, opfert seine Jahre, vielleicht sein Leben". Deutsche Juden 1938-1941*, Göttingen, 2010a, pp. 45-65.
- CAESTECKER (F.), "Immigratie(beleid) in België tijdens het interbellum, kansen benutten of gevaar weren?" in: J. KOK & J. VAN BAVEL, *De levenskracht der bevolking. Sociale en demografische kwesties in de lage landen tijdens het interbellum*, Leuven, 2010b, pp. 415-446.

- CAESTECKER (F.), "Het Belgische management van immigratie: veranderende doelstellingen, resultaten en statistische presentaties (1840-2000)" in: T. EGGERICKX & J.-P. SANDERSON, *Histoire de la population de la Belgique et de ses territoires*, Louvain-la-Neuve, 2010c, pp. 365-393.
- CAESTECKER (F.) & MOORE (B.), *Refugees from Nazi Germany and the Liberal European States*, New York-Oxford, 2010.
- CARLIER (Y.) e.a., *Who is a refugee? A Comparative Case Law Study*, Den Hague, 1996.
- DANIEL (Y.), "Quelques aspects politiques, économiques et sociaux de l'immigration de religieux français en Belgique, 1901-1904", *Contributions à l'histoire économique et sociale*, IV, 1966-1967, pp. 54-85.
- DE ROODT (E.), *Oorlogsgasten. Vluchtelingen en krijgsgevangenen in Nederland tijdens de eerste wereldoorlog*, Zaltbommel, 2000.
- DE WEVER (B.) & FRANÇOIS (P.), *Gestemd verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk. Object, methode, toepassing*, Brussel, 2003.
- ELOY (S.) & CAESTECKER (F.), "De opvang van Spaanse minderjarige oorlogsvluchtelingen in België" in: H. PAUWELS, *Los Niños*, Berchem, 2007, pp. 199-220.
- FEYS (T.) & CAESTECKER (F.), "East European Jewish Migrants and Settlers in Belgium, 1880-1914: A Transatlantic Perspective", *East European Jewish Affairs*, XL, 2010, no. 3.
- HATHAWAY (J.), "A Reconsideration of the Underlying Premise of Refugee Law", *Harvard International Law Journal*, XXXI, 1990, no. 1, pp. 150-180.
- KLIER (J.), "Emigration Mania in Late-Imperial Russia: Legend and Reality" in: A. NEWMAN & S.W. MASSIL (ed.), *Patterns of Emigration, 1850-1914*, London, 1996, pp. 21-30.
- LEPLAE (S.), "La Belgique envahie: L'immigration des religieux français en Belgique, 1900-1914" in: P. CABANEL & J. DURAND, *Le grand exil, des congrégations religieuses françaises 1901-1914*, Paris, 2005, pp. 244-256.
- LIPSKY (M.), *Street-level bureaucracy; Dilemma's of the individual in public services*, New York, 1980.
- MARRUS (M.), *The Unwanted*, Oxford, 1985.
- MILES (R.) & KAY (D.), *Refugees or Migrant Workers? The Recruitment of Displaced Persons for British Industry, 1946-1951*, London, 1992.
- PENNINX (R.) & SELIER (F.), "Theorievorming over internationale migratie: een historisch overzicht en een stand van zaken", *Migrantenstudies*, XXIV, 1992, no. 4, pp. 4-20.
- REITER (H.), *Politisches Asyl im 19. Jahrhundert*, Berlin, 1992.
- SCHEFFER (T.), *Asylgewährung. Eine ethnographische Analyse des deutschen Asylverfahrens*, Stuttgart, 2001.
- SPIRE (A.), *Accueillir ou reconduire. Enquête sur les guichets de l'immigration*, Paris, 2008.
- ZOLBERG (A.), "The Formation of New States as a Refugee-Generating Process", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1983, no. 467, pp. 24-38.
- ZOLBERG (A.), "The Next Waves: Migration theory for a changing world", *International Migration Review*, XXIII, 1989, no. 3, pp. 403-20.
- ZOLBERG (A.), SUHRKE (A.), & AGUAYO (S.), "International factors in the formation of Refugee Movements", *International Migration Review*, XX, 1986, no. 2, pp. 151-169.
- ZOLBERG (A.), SUHRKE (A.), & AGUAYO (S.), *Vluchten voor geweld: analyse van het vluchtelingenvraagstuk*, Amsterdam, 1992.
- ZOLBERG, (R.) & WOON (L.), "Why Islam is like Spanish: Cultural Incorporation in Europe and the United States", *Politics and Society*, XXVII, 1999, no. 1, pp. 5-38.

La politique des réfugiés aux 19e et 20e siècles: une rétrospective

FRANK CAESTECKER
WARD ADRIAENS

RÉSUMÉ

Jusqu'à présent, la politique des réfugiés a surtout été analysée comme décision politique des autorités centrales et ceci dans le cadre des statuts internationaux touchant les réfugiés. Il ressort de l'étude présente que les préoccupations humanitaires ou altruistes ne sont certainement pas les seuls moteurs de cette politique; celle-ci est, dans une large mesure, le fruit d'intérêts nationaux et internationaux plus pragmatiques. Dans cette enquête historique, nous entendons distinguer le réfugié, appartenant à une catégorie administrative utilisée dans la politique des réfugiés, de celui qui représente une catégorie sociologique. Tous les réfugiés ne sont pas reconnus comme tels. Il s'agit donc aussi d'analyser la politique des réfugiés comme un élément de la politique des étrangers. En effet, la politique des réfugiés s'est développée suite à la nécessité de créer un canal d'immigration à l'intention de personnes qui étaient dans l'impossibilité de s'intégrer dans le cadre d'une immigration de plus en plus réglementée et pour lesquelles les autorités estimaient que l'expulsion sous la contrainte était inopportune. Prêter plus d'attention aux stratégies mises en œuvre par les réfugiés eux-mêmes peut également améliorer la compréhension que nous avons de la politique des réfugiés.

Refugee policies in Belgium in the nineteenth and twentieth centuries

FRANK CAESTECKER
WARD ADRIAENS

SUMMARY

The history of refugee policies in Belgium has been mainly analysed within the framework of decisions taken by central authorities and within an international refugee regime. This research has shown that these policies developed not only thanks to humanitarian and altruistic motives, but mainly because of pragmatic national and international interests. In this historical analysis the administrative category 'refugee' has to be distinguished from the sociological category. Not all refugees have been eligible to refugee status. One should also analyse refugee policy as a part of alien policies. Refugee policies have been mainly created to provide an immigration possibility to people outside the regulated immigration system whose forced expulsion was not acceptable. More attention to the strategies of the refugees themselves can also improve our insight in refugee policies.